

JOVAN F. TRIFUNOSKI

O TEKIJAMA U DONJEM SLIVU BREGALNICE

1. — Godine 1912., dok nije otpočelo iseljavanje Turaka, u Donjem slivu Bregalnice, jedne od najtoplijih i najsuvljih oblasti Makedonije, bilo je zatečeno 20 seoskih naselja¹. Samo pet naselja bila su čiflici sa makedonskim stanovništvom — Ribnik, Toplik, Uljanci, Nogajevci i Ubogo. U ostalim selima živeli su Turci. Turska sela zvala su se: Sofilari, Penuš, Iskandalci, Jamular, Edekler, Hadži-Hamzali, Čreška, Češmedere, Kara-Sinanli, Enešoba i Adži-Sulija (na karti: Hadži-Jusufli) levo od Bregalnice; zatim Bećirlija, Kišino, Dobrošane i Testemelci levo od Bregalnice.

Iz pomenutih turskih sela stanovnici su se mnogo iseljavali u tri maha: odmah posle balkanskog rata, između dva svetska rata, i od 1954. godine do danas. Iseljavanje je imalo masovni karakter. Zbog toga je veći broj turskih sela danas potpuno raseljen. U nekim ranijim turskim selima sada žive malobrojni doseljeni stočari — Cincari (»Crni Vlasi«), Makedonci i Arbanasi. Potpuno su išezla sela Iskandalci, Jamular, Edekler, Čreška, Češmedere, Kara-Sinanli, Enešoba i Adži-Sulija.

Turska sela u donjem slivu Bregalnice imala su veliki broj tekija ili turbeta (neka vrsta kapela). To su jednodeljne prizemne zgrade u kojima su po jedan ili dva groba istaknutijih ljudi; njih su ostali stanovnici kasnije počeli smatrati za muslimanske svece. Ali na te tekije kod nas u nauci nije bila obraćena nikakva pažnja. Zato sam ja na svojoj ekskurziji u junu 1963. godine uzgredno zapisivao po nešto i o njima, jer mislim da je i to prilog upoznavanju prošlosti naše zemlje i kulture u njoj².

2. — U severoistočnom delu donjeg sliva Bregalnice, levo od reke, nalazi se selo Penuš. Ono je 1912. godine zatečeno kao tursko naselje — imalo je oko 70 domaćinstava. Otada su se stanovnici iseljavali u Tursku. Ostalo je samo 8 turskih domaćinstava. Na mesto iseljenih Turaka

¹ Oblast u donjem slivu Bregalnice predstavljena je na specijalnoj karti Jugoslavije, razmera 1 : 100.000, sekcija »Štip«. Pomoću te karte mogu se pratiti izlaganja u ovom prilogu. — Videti i moj rad: *Donji sliv Bregalnice — izrazita stepska oblast u*

Makedoniji. »Geografski horizont«, X, 4, Zagreb 1963., str. 39—43.

² Uporediti o tome Tih. R. Đorđević: *Nekolika turbeta i legende o njima.* »Naš narodni život«, knjiga V, Beograd 1932., str. 10.

sada u Penušu živi 31 doseljeno cincarsko domaćinstvo. Po pričanju Turaka, u Penušu su postojale dve tekije derviškog reda halveti: jedna u središnjem, druga u južnom delu sela. Prva tekija i sada postoji sa dva derviška groba. U jednom grobu sahranjen je neki Usein-Deda, a u drugom neki Šaban-Deda. Zgrada druge tekije sada ne postoji. Na njenom mestu poznaje se grob nekog derviša Odža-Dede. Kod ovih grobova dolaze pojedini Turci i Cincari obično u oči petka i pale sveće. Pored samog groba Odža-Dede je kuća Cincarina Mijalča Zikova. Njegovi ukućani brinu se o čistoći zemljišta oko ovog groba i o održavanju groba.

U jugoistočnom delu donjeg sliva Bregalnice je selo Hadži-Hamzalija sada sa 13 turskih domaćinstava. Međutim, 1912. godine u ovom selu bilo je oko 90 turskih kuća. Priča se, da su Turci Hadži-Hamzalije bili doseljeni iz Konja Vilajeta u Maloj Aziji. Među prvim doseljenicima bio je i jedan derviš. U selu je važio kao vrlo pametan i pobožan čovek. Stoga su na njegovom grobu seljaci podigli tekiju. Nalazi se neposredno pored kuća sa jugozapadne strane naselja. Kasnije u toj tekiji bio je postavljen i grob dervišovog sina. Ova tekija sada je u vrlo dobrom stanju. Njen čuvar je čovek od oko 45 godina. Kod tekije stanovnici dovode bolesnike u svako doba. Oni pale sveće, kandila i ostavljaju poklone³. Ranije je ovu tekiju o Đurđevdanu, Bajramu i Ramazanu posećivao svet raznih vera, čak i iz daleka.

U središnjem delu oblasti, neposredno kraj Bregalnice sa leve strane, od 1954. do 1960. godine sasvim se raselilo poznato tursko selo Čreška. Imalo je oko 55 domaćinstava. Prilikom moje posete u Čreški poznavale su se mnoge napuštene kuće, džamija i osnovna škola (sagrađena posle drugog svetskog rata). Oko sela ležale su ranije obrađivane površine sada obrasle korovom. Severno od Čreške, na zaravni visokoj oko 300 metara, nalazi se tekija sa grobom derviša Sulja-Dede. Pomenuti derviš živeo je u ovom selu. Posle njegove smrti seljaci su oko groba sagradili tekiju. Sada tekiju održavaju Turci iz susednog sela Hadži-Hamzalije. Oni tekiju radi čišćenja posećuju svakog četvrtka i tada pale sveće. Oni obično kažu: »To je naš manastir«. Grob Sulja-Dede pokriven je crnom svilenom tkaninom i peškirimima. Oko groba su »postekije«. Peškire na poklon šalju i iseljenici iz Čreške koji su sada naseljeni u Istanbulu. Vide se i krčazi s vodom. Oko tekije je seosko groblje sa nekoliko stotina dobro očuvanih grobova.

Jugozapadno od današnjeg sela Hadži-Hamzalije do 1924. godine postojalo je selo Češmedere sa oko 25 turskih domaćinstava. Tada su se svi stanovnici Češmedera iselili u Tursku. Njihove kuće bile su brzo poružene. Danas se vide samo ruševine. U tom raseljenom selu nije poružena jedino tekija sa grobom derviša Ibrahim-Dede. O popravkama i čistoći u ovoj tekiji brinu se pojedini Turci iz Hadži-Hamzalije. Ponekad o njoj se brinu i pojedini arbanaški stočari koji u Češmederu borave zimi sa ovcama.

Južno od pomenutog Češmedera nalaze se ruševine iščezlog sela Enešobe. Stanovnici toga sela svi su otišli u Jedrene 1924. i 1925.

³ Tekiju u selu Hadži-Hamzaliji posetio sam 4. juna 1963. godine. Predveče na grobovima u tekiji gorele su sveće. Njih su zapalili čla-

novi dvaju turskih domaćinstava. Oni su se spremali sutradan da otputuju iz sela radi iseljavanja u Tursku.

godine. Na ataru Enešobe sada zimi pasu ovce državnog dobra »Crveni bregovi« iz Tikveša. U Enešobi od svih nekadašnjih zgrada očuvana je jedino tekija sa derviškim grobom Demiš-Dede. O održavanju ove zgrade, kako sam slušao, brinu se retki pojedinci koje put nanese pored nje. Nedaleko od tekije očuvano je ranije seosko tursko groblje.

U jugozapadnom delu donjeg sliva Bregalnice, desno od reke u jednoj suvoj dolini, nalazi se selo Bećirlija. Godine 1912. ovo selo je bilo zatečeno samo sa turskim stočarskim stanovništvom — imalo je oko 40 domaćinstava. Sada je od Turaka ostalo samo jedno domaćinstvo. Ostali stanovnici su Cincari (3 domaćinstva) i Arbanasi doseljeni iz tetovskih šarplaninskih sela (9 domaćinstava). U Bećirliji postoje dve očuvane derviške tekije sa po jednim grobom. Nalaze se sa severne strane Bećirlije oko seoske rečice. Dok je bilo Turaka ove su tekije bile često posećivane. Ranije u Bećirliji postojala je treća tekija u sredini sela.

Zapadno od Štipa, na desnoj strani Bregalnice, leži malo selo Testemelci. Do 1925. godine to je bilo čisto tursko naselje — imalo je oko 20 domaćinstava. Pomenute godine otpočelo je iseljavanje stanovništva u Tursku. Sada su od Turaka ostala samo 4 domaćinstva. Na mesta iseljenih Turaka doselili su se Cincari (10 domaćinstava). Testemelci u ovom zapadnom delu, na putu za susedno Dobrošane, ima dobro očuvanu tekiju. U njoj se nalazi grob nekog derviša po imenu Asan-Dede. On se smatra za sveta čoveka. Stoga se njegov grob od svih stanovnika čuva i poštuje. Ovom grobu dovode se bolesnici koji pale sveće, kandila i ostavljaju poklone. Naročito svet dolazi na Đurđevdan. Ranije su dolazili ljudi čak iz Štipa. Pored tekije (v. fot. 1) poneki kolje kurban (ovan ili jagnje). Meso od kurbana deli se siromašnijem svetu, a od kože se prave »postekije«⁴.

U selu Dobrošanu, koje leži blizu i zapadno od Testemelca, sa desne strane Bregalnice, do skoro su postojale dve tekije sa derviškim grobovima. Tekije su bile sa gornje strane sela. Jedna je danas porušena, dok je druga delimično očuvana. Dobrošane je do 1927. godine bilo čisto tursko selo sa oko 80 domaćinstava. Od pomenute godine tu su se naseljavali Cincari i Makedonci. Poslednja turska domaćinstva iselila su se 1962. godine. Sadašnji hrišćani Dobrošana ponekad u nevolji posećuju pomenute derviške grobove: kod njih pale sveće i ostavljaju darove u peškirima i novcu.

Kad već govorimo o tekijama hoću da pomenem da je po jedna tekija ranije postojala još u selima Sofilaru, Adži-Suliji i Kišinu. U ovim selima sada Turci više nisu očuvani. Adži-Sulija kao selo sasvim je iščezla. U turskim kućama sela Sofilara i Kišina naselili su se pojedini Cincari, Makedonci i Arbanasi. Za tekije u pomenutim selima nisam mogao da prikupim određenije podatke.

3. — Prednja izlaganja pokazuju da je u jedanaest turskih sela u donjem slivu Bregalnice ranije postojalo oko 15 tekija. Od 1912. godine, sa iseljavanjem stanovništva u Tursku, pojedina sela u ovoj našoj izrazito stepskoj oblasti sasvim propadaju, a u vezi s tim nestaju i tekije. U junu

⁴ Jedan Cincarin u selu Testemelcu govorio mi je, da se sa groba derviša Asan-Dede uzima zemlja i

s njom trlja po koži stoke koja ponekad oboli.

1962. godine dobro su bile očuvane samo četiri tekije: po jedna u selima Hadži-Hamzaliji, Testemelcu, Creški i Penušu.

Ranije je kod tekija u Hadži-Hamzaliji, Čreški i Testemelcu dolazilo mnogo sveta i iz drugih naselja. O dervišima sahranjenim u tekijama nekada se mnogo pričalo. Sada se sa iseljavanjem Turaka te priče brzo zaboravljaju.

Niko tačno ne zna kada su ove tekije bile sagrađene. Vrlo je verovatno da su one većim delom iz 19. veka. Tada su Turci po selima u donjem slivu Bregalnice bili brojno znatno preovladali. I izgled pojedinih tekiskih zgrada pokazuje da one nisu osobito stare⁵.

⁵ Za Ovčepoljsku kotlinu, koja leži u susedstvu donjeg sliva Bregalnice i u čijim je naseljima do skoro bilo dosta Turaka, neke podatke o tekijama pribrao sam na putovanjima

1956., 1957. i 1958. godine. Oni će biti objavljeni u posebnoj antropogeografskoj monografiji posvećenoj toj oblasti.